

VÝMĚNA PUBLIKACÍ KNIHOVNY NÁRODNÍHO MUZEA V LETECH 2011–2020

Jarmila Kučerová (Praha)

The International Exchange of Publications of the National Museum Library in 2011–2020

Abstract: The international exchange of publications has a long tradition in the National Museum. It is an important source of foreign scientific literature as well as a very useful way of distributing publications published by the National Museum and thus presenting its scientific results. The paper describes the situation and changes in this area in the period of 2011–2020. It summarises the main external influences and tendencies. It compares acquisitions by purchase and exchange. It describes the current goals of the international exchange of publications in the National Museum Library.

Keywords: acquisition – international exchange of publications – National Museum Library (Prague)

Úvod

Mezinárodní výměna publikací má v Národním muzeu (dále NM) dlouholetou tradici: používá se již od jeho vzniku a je cenným akvizičním zdrojem odborné literatury dodnes. Vedle výměny se zahraničním probíhá v menším rozsahu i výměna domácí. Tento příspěvek sleduje období výměny publikací Knihovny Národního muzea (dále KNM) od roku 2011 do roku 2020, a navazuje tak na článek autorky týkající se období 1990–2010¹ a její další práce, dále na publikace Jaroslava Vrchockého² a Tat'jany Spunarové,³ které pokrývají období předchozí.

Mezinárodní výměna publikací v Národním muzeu

Národní muzeum je vědeckou institucí a jeho publikáční činnost, jak periodická, tak monografická, je poměrně rozsáhlá – má tedy bohatou nabídku publikací na výměnu. Na jedné straně slouží výměna publikací k získávání odborné literatury, na straně druhé je vhodným způsobem rozširování vlastní vydávané literatury, která je výsledkem vědecké práce a je často úzce specializovaná.

Mezinárodní výměnu publikací v současnosti podporují především tyto zákony, kterými se naše republika připojila k mezinárodním úmluvám: je to *Úmluva o mezinárodní výměně publikací* (č. 12/1965 Sb.), dále *Dohoda o dovozu vzdělávacích, vědeckých a kulturních materiálů* (č. 102/1998 Sb.) a *Protokol k Dohodě o dovozu vzdělávacích, vědeckých a kulturních materiálů* (č. 103/1998 Sb.).

Knihovna NM má nejrozsáhlejší výměnnou síť v České republice a výměna publikací je jejím hlavním zdrojem odborné literatury. Kromě Knihovny NM se výměnou publikací

v Národním muzeu zabývá v menším rozsahu také zoologické oddělení a entomologické oddělení Přírodovědeckého muzea NM, Knihovna Náprstková muzea a České muzeum hudby.

Oddělení mezinárodní výměny publikací KNM (KNM7) získává pro KNM a odborná oddělení NM odborné publikace koupí, darem a především výměnou. Čtyři knihovnice vykonávají akvizici, vstupní zpracování publikací, vedení lokálních katalogů, správu fondu výměny a expedici publikací. Od r. 2017 se toto oddělení stará i o nákup elektronických informačních zdrojů v rámci projektu CzechELib: ve spolupráci s oddělením služeb KNM (KNM6) zpřístupňuje v současnosti celkem 8 licencovaných databází pro vědeckou práci NM.

Kumulace více akvizičních zdrojů v jednom oddělení je výhodná: pokud je to možné, snažíme se publikace získat výměnou za naše tituly. Není to vedeno jen snahou o úsporu, ale výměna pomáhá i tam, kde jde o obtížně dostupnou literaturu, která není běžně na trhu.

Hlavní změny v letech 2011–2020

Zatímco období 1990–2010 ovlivňovaly především společenské a ekonomické změny, v následujících letech 2011–2020 se výrazněji projevují změny ve vydavatelské oblasti: zejména vydávání elektronických publikací, nárůst fulltextových databází a nově také elektronické publikování v režimu „Open Access“. Nadále probíhají organizační změny v institucích a jejich knihovnách.

Je překvapivé, že změny formátů a režimů publikování zatím nezpůsobují výrazný pokles objemu výměny, ani nejsou zásadním důvodem k jejímu ukončení, jak by se dalo předpokládat.

¹ KUČEROVÁ 2011 a k dalšímu studiu rovněž KUČEROVÁ 1998, 1999, 2005, 2008 a 2012.

² VRCHOTKA 1956, 1967.

³ SPUNAROVÁ 1974, 1976, 1990.

V KNM tak zatím dochází k zastavení výměny ze dvou hlavních a téměř rovnocenných důvodů: 1) důvody organizační (reorganizace institucí, slučování knihoven, nedostatek místa, možná i pracovníků...) a 2) rušení neaktivních výměn (výměnný partner nic neposílá a nereaguje – my ho vyřazujeme z adresáře). Ukončení vydávání periodik v tištěné podobě je důvodem ke zrušení výměny až na třetím místě, a to pouze tam, kde nejsou v nabídce výměny žádné tištěné publikace (monografie, sborníky, katalogy sbírek, ...).

K obdobným poznatkům dochází také Christian Schmidt,⁴ který uskutečnil rozsáhlý průzkum na vzorku 69 vědeckých knihoven v Německu: elektronické publikování samozřejmě přináší změny, ale není jediným a primárním faktorem, který by výměnu publikací ovlivňoval – významnou roli hraje i snižování rozpočtu a nedostatek pracovníků. Při přechodu na elektronické publikování jsou pak online periodika dostupná buď zdarma (režim „Open Access“), nebo koupí: avšak zajištění přístupu k placeným online periodikům ze strany výměnného partnera je spíše výjimkou.

Obsah a rozsah výměny

Publikace na výměnu

Knihovna NM rozesílá převážně publikace vydané Národním muzeem, v menší míře duplikáty a pouze výjimečně kupované tituly.

Základem výměny publikací jsou periodické tituly Národního muzea, které mají většinou dlouhou tradici, třebaž v průběhu let došlo u některých ke změně názvu, zaměření, příp. i struktury.

Základ výměnného fondu tvoří:

- Časopis Národního muzea. Řada historická
- Journal of the National Museum (Prague), Natural History Series
- Acta Musei Nationalis Pragae – Historia (dříve: Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie)
- Fossil Imprint (dříve: Sborník Národního muzea v Praze, řada B – Přírodní vědy)
- Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum (dříve: Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie)
- Numismatické listy
- Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce
- Fontes Archaeologici Pragenses
- Bulletin Mineralogie Petrologie (dříve: Bulletin mineralogico-petrologického oddělení Národního muzea v Praze)

Většina periodik NM je sice dostupná zdarma v online verzi na webu NM, přesto je nadále zájem i o jejich tištěnou verzi.

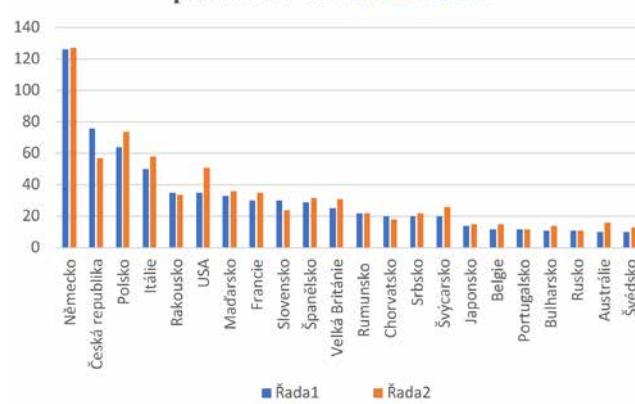
Neperiodické publikace Národního muzea jsou také k dispozici na výměnu, ale v menším počtu výtisků než periodika, takže je většinou nelze rozesílat hromadně, ale pouze výběrově – formou individuálních zásilek. Jde o vědecké monografie, katalogy sbírek, katalogy výstav, populárně-naучné a metodologické publikace.

Počet výměnných partnerů KNM v letech 2011–2020 (porovnání s r. 2010)

rok	ČR	zahr.	celkem
2010	57	809	866
2011	60	794	854
2012	63	783	846
2013	65	784	849
2014	70	782	852
2015	71	773	844
2016	73	756	829
2017	76	743	819
2018	75	740	815
2019	76	722	798
2020	76	716	792

Obr. 1. Počet výměnných partnerů v letech 2011–2020 a porovnání s rokem 2010.

Přehled zemí s největším počtem výměnných partnerů v roce 2010 a 2020

Obr. 2. Přehled zemí s největším počtem výměnných partnerů – porovnání let 2010 a 2020.

Sítí výměnných partnerů

Sítí výměnných partnerů KNM ke konci roku 2020 tvoří 792 institucí v 58 zemích, z toho 76 z ČR a 716 ze zahraničí. Oproti roku 2010 sice došlo v tomto desetiletí k poklesu zahraničních partnerů o 93 institucí, ale je to důsledkem přirozeného vývoje. Neusilujeme o pouhé navýšování počtu, ale o udržování takových výměn, které jsou přínosné pro naši akvizici odborné literatury. Stále jde o velmi rozsáhlou výměnnou síť. Dlouhodobě máme největší počet výměnných partnerů (nad 25 institucí) v těchto státech: Německo, Česká republika, Polsko, Itálie, Rakousko, USA, Maďarsko, Francie, Slovensko, Španělsko a Velká Británie. Neméně významné jsou i další státy, třebaž někdy zastoupené jen několika či jednou institucí. Potěšující je i nárůst zájmu o výměnu ze strany institucí v ČR – od r. 2010 se jejich počet zvýšil o 19 institucí.

⁴ SCHMIDT – HACKER 2017.

Důvody ukončení výměny za posledních 5 let		
pořadí dle četnosti sestupně	počet ukončených výměn	důvod
1.	28	my je vyřazujeme z adresáře, protože nic neposílají a nereagují
2.	27	oni ruší výměnu - nejčastěji z důvodu reorganizace (slučování knihoven...), nedostatku prostoru, změna zaměření
3.	12	oni ruší výměnu z důvodu přechodu na online verze periodik

Obr. 3. Důvody ukončení výměny za posledních 5 let.

posíláme převážně periodika a monografickou řadu *Fontes Archaeologici Pragenses*, avšak získáváme nejen periodika, ale i velké množství knih. Mírné výkyvy v průběhu let nejsou negativním jevem: jsou způsobeny jednak možnostmi výměnných partnerů, jednak usměrňováním výměny z naší strany – pomocí průběžné obsahové revize dodávaných titulů a postupných uvážlivých změn. Meziroční poklesy bývají většinou vyrovnaný v následujícím roce.

Poslední rok tohoto období, rok 2020, byl poznamenán pandemií koronaviru COVID-19 sice dosti negativně, ale zároveň se projevila solidarita a vstřícnost. Kvůli práci knihovníků z domova byla snížena kapacita na expedici publikací na obou stranách, omezení poštovní přepravy přineslo problémy s rozesíláním: často se měnící poštovní pravidla jednotlivých zemí vyžadující neustálé sledování, kam lze posílat, vracení zásilek. Na druhé straně vždy velice potěšil vděk knihovníků za dodané publikace a povzbudivá slova s přáním

Mezinárodní výměna publikací KNM v letech 2011–2020 (porovnání s r. 2010)				
rok	počet odeslaných publikací (ks)	hodnota odeslaných publikací (Kč)	počet získaných publikací (ks)	hodnota získaných publikací (Kč)
2010	3 143	239 517,00	2 346	1 060 830,00
2011	4 165	539 514,00	2 744	1 166 750,00
2012	3 963	483 720,00	2 179	1 253 945,00
2013	3 775	440 652,00	1 875	872 951,00
2014	2 616	455 807,00	1 425	1 037 431,00
2015	3 231	591 656,00	1 532	1 026 540,00
2016	3 531	536 355,00	1 884	1 447 065,00
2017	3 243	506 596,00	1 726	1 135 589,00
2018	2 757	272 332,00	1 751	1 163 014,00
2019	2 816	350 563,00	1 848	1 234 158,00
2020	2 303	329 850,00	1 409	821 684,00

Poznámka: jednotkou je zde kniha nebo číslo časopisu

Obr. 4. Přehled odeslaných a získaných publikací a porovnání s rokem 2010.

Určitým dokladem, že u výměny publikací nejde jen o tradici, jsou údaje o našich významných partnerech: např. Naturhistorisches Museum Wien má cca 1190 výměnných partnerů, Senckenbergische Naturforschende Gesellschaft (Frankfurt am Main) udržuje výměnné kontakty s více než 1860 institucemi v 97 zemích, Fundação Biblioteca Nacional (Rio de Janeiro) zmiňuje více než 700 knihoven, se kterými spolupracuje ve výměně. Dlouhodobá spolupráce je typická nejen pro instituce, ale i jejich knihovníky.⁵

Publikace získané výměnou

Porovnání vyměňovaných publikací potvrzuje výhodnost výměny pro naši instituci. Ohledně poměru počtu a hodnoty vyměňovaných publikací je třeba připomenout, že

Obr. 5. Porovnání počtu titulů zahraničních periodik získávaných výměnou a koupí.

⁵ Věrnost profesi knihovníka ve výměně dokládají dopisy, které jsme obdrželi od kolegů při jejich odchodu do důchodu: např. po 35 letech (University Library at Sofia University „St. Kliment Ohridský“), po 36 letech (Bibliothèques et Archives des Musées Nationaux, Paris), po 37 letech (Meise Botanic Garden, Meise), a dokonce po 42 letech (Universiteitsbibliotheek KU Leuven).

Exchange of publications * Schriftentausch * Echange de publications With compliments * Mit freundlichen Grüßen überreicht * Sincères salutation

Obr. 6. Průvodní kartičky s logy institucí vkládané do zásilek s publikacemi na výměnu.

zdraví. Příznivou skutečností je, že přes tyto obtíže se podařilo zachovat roční objem výměny téměř v obvyklém rozsahu.

Porovnání výměny a nákupu

Význam mezinárodní výměny publikací názorně dokládá porovnání počtu titulů zahraničních periodik získávaných výměnou (232) vůči počtu kupovaných zahraničních titulů (83): počet titulů získaných výměnou činí téměř $\frac{3}{4}$ celkového množství. Roční rozpočet na nákup odborné literatury je vynakládán z 90 % na periodika: přesto nákup pokrývá zhruba čtvrtinu zahraničních odborných periodik. Kromě periodik dochází výměnou na 1 300 titulů knižních kontinuací (nepravá periodika).

Metodika a technika výměny publikací

Tato oblast se podstatně nezměnila – nadále je nutné dodržovat zavedené postupy a evidence. Základem je pravidelná výměna periodik, rozesílání monografií individuálně nebo formou tzv. malých hromadných expedic. Stále je nutné kumulovat zásilky s ohledem na poštovné a sledovat celní zákony a poštovní podmínky. Rozesílání usnadňuje i platba poštovného převodem. Potvrzení příjmu probíhá převážně elektronickou poštou. Důležité je udržování aktuálního elektronického adresáře včetně e-mailových adres a individuální korespondence s výměnnými partnery, která je zásadní pro pěstování dobrých vztahů. Získané publikace jsou prvotně evidovány jednoduchým způsobem na kartách periodik

a kartách výměnných partnerů, poté jsou zapsány do elektronického katalogu KNM. Dále jsou používány tyto interní pomůcky: databáze získávaných periodik, databáze získávaných knižních kontinuací a inventarizační soupisy našich publikací na výměnu.

Závěr

Mezinárodní výměna publikací Knihovny Národního muzea zůstává v období let 2011–2020 základním akvizičním zdrojem zahraniční odborné literatury jak pro Knihovnu NM, tak pro knihovny 25 odborných oddělení NM. Výměna tištěných publikací, i přes pokračující obecný trend ve vydávání odborné literatury, tj. pokles počtu periodik vydávaných v tištěné podobě v důsledku jejich přechodu na elektronický formát (budť jako placený přístup nebo stále častěji jako výše zmiňovaný „Open Access“), umožňuje pořízení téměř tří čtvrtin všech titulů tištěných zahraničních periodik, na 1 300 titulů knižních kontinuací a knih dle našeho výběru. Důležitou roli hraje samozřejmě zájem obou stran o knižní publikace, jako jsou monografie, katalogy sbírek a katalogy výstav, které vycházejí i v současnosti v tištěné podobě. Počet výměnných partnerů Knihovny NM v letech 2011–2020 mírně poklesl, ale stále jde o velmi rozsáhlou síť: v r. 2020 ji tvoří 792 institucí v 58 zemích světa. Nadále usilujeme o zachování vzájemně výhodných výměnných vztahů a těší nás zájem o publikace Národního muzea. Mezinárodní výměna publikací představuje významnou podporu vědecké činnosti Národního muzea.

Literatura:

KUČEROVÁ 1998: KUČEROVÁ, Jarmila. Oddělení mezinárodní výměny publikací. In: *Z pokladnice Národního muzea*. 1818–1998. Praha: Národní muzeum, 1998, s. 33.

KUČEROVÁ 1999: KUČEROVÁ, Jarmila. Akvizice odborné literatury. In: *Knihovna Národního muzea*. Praha: Národní muzeum, 1999, s. 33–36.

KUČEROVÁ 2008: KUČEROVÁ, Jarmila. Akvizice odborné literatury v Knihovně Národního muzea. In: *Knihovny současnosti 2008: Sborník z 16. konference, konané ve dnech 16.–18. září 2008 v Seči u Chrudimi*. Brno: Sdružení knihoven ČR, 2008, s. 147–152.

KUČEROVÁ 2011: KUČEROVÁ, Jarmila. Výměna publikací Knihovny Národního muzea v letech 1990–2010. *Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie* 56, 2011, č. 1–2, s. 15–19.

KUČEROVÁ 2012: KUČEROVÁ, Jarmila. Mezinárodní vztahy výměnné a jiné. *Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie* 57, 2012, č. 1–2, s. 175–177.

SCHMIDT – HACKER 2017: SCHMIDT, Christian – HACKER, Gerhard (ed.). *Schriftentausch und digitaler Medienwandel: Eine empirische Untersuchung am Beispiel wissenschaftlicher Spezialbibliotheken*. Berlin: BibSpider, 2017. Wiborada – Leipziger Arbeiten zur Bibliotheks- und Informationswissenschaft; Band 6.

SPUNAROVÁ 1974: SPUNAROVÁ, Tatjána. Mezinárodní výměna publikací v Knihovně Národního muzea. *Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie* 19, 1974, č. 1–2, s. 37–41.

SPUNAROVÁ 1976: SPUNAROVÁ, Tatjána. Mezinárodní výměna Knihovny Národního muzea v letech 1945–1975. *Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie* 21, 1976, č. 1, s. 55–67.

SPUNAROVÁ 1990: SPUNAROVÁ, Tatjána. Medzinárodná výmena publikácií v Knižnici Národného múzea v Prahe. *Čitateľ* 39, 1990, č. 11, s. 414–415.

VRCHOTKA 1956: VRCHOTKA, Jaroslav. Několik poznámek k mezinárodní výměně publikací Národního muzea v Praze. *Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie* 1, 1956, č. 2, s. 54.

VRCHOTKA 1967: VRCHOTKA, Jaroslav. *Knihovna Národního musea: 1818–1892*. Praha: PNP, 1967.

Zákony:

Vyhláška č. 12/1965 Sb. ministra zahraničních věcí ze dne 12. ledna 1965 o Úmluvě o výměně oficiálních publikací a vládních dokumentů mezi státy a Úmluvě o mezinárodní výměně publikací. In: *Sbírka zákonů roč. 1965*, částka 8. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 102/1998 Sb. o sjednání Dohody o dovozu vzdělávacích, vědeckých a kulturních materiálů. In: *Sbírka zákonů roč. 1998*, částka 35. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 103/1998 Sb. o sjednání Protokolu k Dohodě o dovozu vzdělávacích, vědeckých a kulturních materiálů. In: *Sbírka zákonů roč. 1998*, částka 35.

Elektronické zdroje:

KUČEROVÁ 2005: KUČEROVÁ, Jarmila. *Mezinárodní výměna publikací: stručný průvodce pro muzejní knihovny* [online]. Praha: Národní muzeum, 2005 [cit. 22. 4. 2021]. Dostupné z: <http://www.nm.cz/Oddeleni-KNM/Oddeleni-mezinarodni-vymeny-publikaci/Strucny-pruvodce-mezinarodni-vymenou-publikaci-pro-muzejni-knihovny>.

Jarmila Kučerová

Knihovna Národního muzea
oddělení mezinárodní výměny publikací
Vinohradská 1
110 00 Praha 1